

JEAN-PIERRE CÈBE, *La caricature et la parodie dans le monde romain antique, des origines à Juvenal* (Bibliothèque des Écoles françaises d'Athènes et de Rome, fascicule 216), Paris, Éditions E. de Boccard, 1966, 408 p. + XIX planșe.

Autorul ne oferă o foarte amplă sinteză, realizată într-un volum gros, de format mare, pe un text dens, însoțit de un subsol excepțional de bogat, minuțios alcătuit și urmat de planșe, indice vast, appendice scrupulos întocmite. Cartea se divide într-o introducere teoretică și în patru mari părți: *Les spectacles comiques, L'éloquence, Le reste de la littérature, La décoration des intérieurs*.

Este deci limpede că Jean-Pierre Cèbe, profesor la facultatea de litere a Universității din Aix-en-Provence și fost elev al Școlii franceze din Roma, urmărește resursele comicului în toate manifestările spiritualității latine. Materialul nu este organizat diacronic, dar în interiorul fiecărui compartiment se schițează totuși perspectiva evoluției. Capitolele se scindează la rândul lor în subcapitole și acestea din urmă în paragrafe. Iată de pildă lista capitolelor primei părți: Risul magico-religios și laicizarea sa; Comedia: personajele; Comedia: caricaturi de actualitate; Comedia: burlescul religios; Comedia: parodia limbajelor specializate, a regulamentelor oficiale, a procedurii juridice și a anumitor ceremoniale; Comedia: parodii literare și filozofice; Appendice.

În istoria științei antichității nu există o altă sinteză de asemenea proporții asupra valențelor parodiei și caricaturii romane, asupra mărturiilor artistice care le revelează. Autorul depășește de altfel analiza exhaustivă a parodiilor și caricaturilor, căci prospectează problemele cele mai subtile ale culturii și literaturii latine, investighează resursele și ponderea risului în complexul disponibilităților geniului latin. Teza esențială la care ajunge autorul rezidă în revelarea coexistenței seriozității, faimoasei *grauitas*, și a risului; el subliniază prezența permanentă a șarjei, a ironiei, a umorului în evoluția culturii romane, în însăși structura de profunzime a spiritului latin. Romanii erau un popor vesel, înclinat spre verva umoristică mediteraneană (p. 116). *Gravitas* se acomoda de altfel lesne cu o neîmblinzită caricaturizare (p. 141). Gustul caricaturii, al parodiei și al satirei se evidențiază în istoria culturii latine cu o pregnanță remarcabilă: ... „tout à Rome favorisait et, pour ainsi dire, exaltait ce goût: des traditions toujours vivaces qui remontent à la préhistoire de l'Urbs, l'évolution intellectuelle des Latins, leurs aptitudes, singulièrement l'aptitude à saisir et à noter les ridicules, ... et leur *grauitas* même“ (p. 377). În ce ne privește, credem că această *grauitas* era nu numai o realitate, ci în special o aspirație: limitele ei aparente erau mult mai extinse decât cele veritabile. În repetate rânduri Jean-Pierre Cèbe demonstrează caducitatea imaginii, încă agreată de unii cercetători moderni, a unei Rome veșnic rigide, austere și greoaie. În acest spirit, J.-P.C. delimitează și definește — într-o introducere teoretică foarte interesantă — caricatura și parodia. Prima ar constitui o reprezentare, adică o reprezentare deformată a realului, hrănită din defectele fizice, intelectuale sau morale ale celor vizați. Această reprezentare menține tot timpul filonul realist, dar exagerează, acuză potențat, ireverențios trăsăturile. Procedura caricaturistului ar comporta două metode: sau simpla acuzare burlescă a ductului liniar caracteristic modelului, sau conservarea în exclusivitate a imperfecțiunilor, într-un fel izolate, detașate din contextul lor real. S-ar putea recunoaște trei tipuri de caricatură: cel al discreditării sarcastice a victimei, cel al ironiei malițioase, cu implicații satirice, cel al amuzamentului dezinvolt (p. 8—9). În schimb, parodia n-ar constitui o reprezentare, ci o copie, o imitație „derizorie”, care s-ar întinde altă asupra scrierilor de toate modalitățile, cit și asupra opiniilor, atitudinilor, gesturilor, ceremonialului, manierei de a se exprima. În timp ce caricatura s-ar realiza mai ales în portret, parodia ar explora o sferă mai vastă, mai ales de ordinul narațiunii sau al dramei. Parodia nu s-ar nutri din slujenie, ci din cele mai desăvârșite creații ale spiritului uman, ca o veritabilă artă de referință, de neconceput fără model, abordat însă fără respect, deformat cu scopul de a provoca risul. Deci parodiile ar fi ori satirice, ori

amuzante, dar ar opera în mod obligatoriu cu arta contrastului comic, cu potențele distonanței. Astfel parodiile literare ar practica inserția unui citat de literatură serioasă în context inadecvat sau ar mima un asemenea fragment (p. 9–12).

Demonstrarea pe exemple de cultură latină a acestor idei este încă și mai interesantă, efectiv pasionantă. Considerăm drept cele mai reușite paginile consacrate spectacolului comic. Evidențiem în acest sens sagacitatea aprecierilor asupra risului magic (p. 19–20), asupra tranziției lui spre religios (p. 32–33), asupra laicizării comicului, ilustrată în secolul V î.e.n. când umorul fescennin era în mare parte desacralizat. J.-P.C. demonstrează că pietatea și parodierea zeilor nu erau incompatibile (p. 68–69). Notăm în mod deosebit remarcile pertinente care privesc anumite dimensiuni ale comediei latine. J.-P.C., care crede în originalitatea profundă a literaturii latine (p. 379), enunță observații acute asupra timbrului original al comicului roman (p. 35). El notează că reproșurile lui Quintilian (*in comoedia maxime claudicamus*) nu ținesc lipsa de originalitate a comediografilor romani, ci dimpotrivă distanțarea lor de modelul grecesc, admirat de retor (p. 37). Dar romanitatea comediei latine ar fi asigurată tocmai de caricatură și de parodii (p. 116). J.-P.C. depășește vechea și inutila dispută dintre criticii care consideră că Plaut ar ilustra moravuri elenice și cei ce-l socotesc pictorul exclusiv al celor romane, optând pentru teza universului mixt, concomitent grec și latin (p. 59–60), teză la care am avut și noi prilejul să subscriem, nu cu multă vreme în urmă. Plaut ar persifla mai aspru pe străini și provinciali decât pe romani, de teama legislației și tradițiilor în vigoare (p. 66).

Jean-Pierre Cèbe oferă pagini excelente despre tehnicile caricaturii și ale parodiei în satira menippae. În operele lui Petroniu sau Iuvenal. Ni se par de asemenea importante analizele consacrate decorației interioarelor romane. Cu riscul de a ne repeta, subliniem susținerea tuturor opiniilor de către o documentație erudită, riguros organizată, bazată pe o cunoaștere profundă a mărturiilor antice și a exegezei moderne. În ciuda densității, expunerea curge cu limpezime și eleganță.

Desigur se pot emite obiecții față de orice sinteză, chiar fundată pe o judecată de strălucitoare ingeniozitate și pe documentație minuțioasă. Într-un asemenea caz este vorba nu de contestație tranșantă, ci de sugestii, de puncte de vedere diferite etc. Se poate, de pildă, opina că distincțiile între parodie și caricatură și mai ales între diversele lor tipuri, compartimentările în general, sînt prea nete. Trebuie totuși adăugat că autorul însuși recunoaște existența nuanțelor (p. 9, 12 etc.). De asemenea, autorul pare uneori prea aspru cu arta plastică romană (p. 372), deși curînd își atenuează criticile (p. 378).

Însă aceste observații și altele privind unele detalii nu semnifică, așa cum am arătat, diminuarea aprecierilor noastre asupra cărții. Undeva (la p. 8) Jean-Pierre Cèbe susține că sîntem încă obligați să așteptăm o mare sinteză asupra risului la romani. Dar noi credem că, chiar dacă în principal se urmăresc aci numai modalitățile esențiale ale risului, această mare carte asupra comicului latin este tocmai ampla lucrare a lui Jean-Pierre Cèbe.

Eugen Cizek

COLLOQUES NATIONAUX DU CENTRE DE LA RECHERCHE SCIENTIFIQUE, *Philon d'Alexandrie* (Lyon, 11–15 Septembre 1966). Paris. Éditions du CNRS, 1967, 382 în 16°.

Cititorii revistei noastre au fost informați în două rînduri de progresele importante întreprinderi științifice care e ediția bilingvă a operelor lui Filon din Alexandria, patronată de Universitatea din Lyon și energic condusă de un comitet format din Roger Arnaldez, Jean